

Molnár Imre (összeáll.): „Gyűlölködés helyett összefogás” Adalékok a két világháború közti csehszlovákiai magyar értelmiségi és diákmozgalmak történetéhez. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2016, 312 p. /Elbeszélte történelem, 5./

A könyvet szerető ember számára öröm kézbe venni olyan kötetet, amely a felvidéki magyarság legújabb kori történelmével ismerteti meg az olvasni és új ismeretekre vágyó olvasót. Erre pedig tagadhatatlanul mindannyiunknak nagy szüksége van, hiszen az 1990 előtti világnak nem kedvezett mindazon folyamatok valóság-hű feltárásának, amelyet a trianoni tragédiát követően szüleinknek, nagyszüleinknek s még részben önmagunknak is – függetlenül attól, hogy a feldarabolt ország mely részében maradtunk – át kellett élniük, élnünk.

Ünnep tehát minden, e múlt feltárása és jobb megértése okán létrejött könyv megjelenése, hisz mindennapjaink és jövőnk szempontjából is ismernünk kell múltunkat, ismerünk kell azokat a törekvéseket, amelyek a trianoni békeszerződést követően, a megnyomortítás, a kilátástalanság, a „sorstalanság” évei alatt helytállásra, kitartásra, megmaradásra ösztönözte elődeinket. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy igazán ünneppé válójában csak akkor válik az effajta könyvkiadás, ha az adott műben megfogalmazott és közzétett ismeretanyagot a szó tartalmi, és nem csupán formai vonatkozásában is birtokba vesszük, illetve ha a benne foglaltakat új összefüggések feltárására használják majd fel az olvasók. Azt mondom, olvasók, igen, de ezt mindjárt ki is kell egészítenem azzal, hogy Molnár Imre „*Gyűlölködés helyett összefogás*” című könyve nemcsak az egykori múltat közelebb hozó történelmi olvasmány, hanem az ismereteknek olyan gazdag halmaza is, amelyet holnap, holnapután az újabb kutatások során már nem lehet figyelmen kívül hagyni. Nem, mert ha a kötetben közzétett ismeretanyag az eredeti történelmi források szempontjából másodlagosnak számít is, a kötet megjelenése pillanatától a korabeli történelmi folyamatok megkerülhetetlen dokumentum-

gyűjteményévé vált. Mindezek mellett, mindezekkel együtt a kötetben szereplő interjúalanyok számos olyan összefüggésre hívták fel a figyelmünket, amelynek feltárását igaz, hogy ideig-óráig még el lehet odázni, de a továbbiakban már kikerülni nem lehet.

A témával foglalkozó kutatókat nyilván örömmel tölti el az a tény is, hogy Fórum Intézet kiadóként is sorozatban jelenteti meg azon szerzők műveket, melyek gazdag tényanyaguk mellett jól tükrözik szerzőik, jobbára a felvidéki magyarság körébe tartozó kutatók múltjuk iránti elkötelezettségét. A kívülálló számára talán újdonságot jelenthet az a tény is, hogy ez a kutatómunka mennyi ismeretlen kincset képes a múlt feledésének mélyéből napvilágra hozni, ami nem utolsósorban annak is jeles bizonyítéka, hogy a Fórum Intézet és tágabb munkatársi köre milyen fontos és pótolhatatlan szellemi potenciával rendelkezik.

A továbbiakban Molnár Imre „*Gyűlölködés helyett összefogás*” című igazán tartalmas könyvének bemutatására szeretnék visszanyarodni, mert ez egyben örömet és megtiszteltetést is jelent számomra. Mindenekelőtt köszönetemet fejezem ki a szerzőnek, hogy könyvét e mostani recenzióban, illetve közvetlenül a megjelenés után, a Pozsonyi Magyar Intézetben (2017 áprilisában) én mutathattam be. A köszönet háttérében pedig ott van az öröm, hogy ezt a könyvet, még akkor is, ha „létrejöttében” másnak is jutott némi szerep, Molnár Imre egykori tanítványom kutatói kíváncsiságának, kitartásának, igényességének köszönhetjük. Az ugyanis az, hogy a szerzők között Gyurcsik Iván, Nádor Orsolya és jómagam is szerepelek, a könyvet megálmodó és megvalósító Molnár Imre figyelmességét, önzetlen szerkesztői munkáját dicsérem. Feltételezhetően úgy gondolta ugyanis, hogy a nem általa készített Göndöcs László-, Sinkó Ferenc-interjúiban megfogalmazottak nem hiányozhatnak a kötetből. Nem, mert annak közkincsé tétele, amit e jeles elődeink tettek, szerves részét képezte a csehszlovákiai magyar értelmiségi és diákmozgalmak két világháború közötti történetének, a benne

részt vevők helyzetének. A kötet kapcsán külön is meg kell említenem Bajcsi Ildikó munkáját, hiszen lábjegyzetei sokat segítenek az egykori folyamatok, személyek és azok törekvéseinek jobb megértésében.

A kötet kilenc interjút tartalmaz. Az interjút adók közül legidősebb (Boross Zsolt 1906-ban született) és a legfiatalabb (Vígh Károly 1918-ban született) között csupán tizenkét év a különbség. Demográfusként azt mondhatom, hogy egy korcsoporthoz tartoznak. Valamennyiüket a Magyar Királyság feldarabolása predestinálta arra a szerepre, amelyet – szűkebb és tágabb értelemben – népünk történelmében betöltöttek. Szűkebb értelemben pedig a Kárpát-medencei magyarság egészére gondolok. Az a tevékenység ugyanis, amit rájuk a történelmi kényszer „kiszabott”, amit vállaltak, fontos szerepet játszott annak az állapotnak az oldásában, amely a trianoni békediktátumot követő években, majd évtizedekben nemcsak a Felvidéken élőket, hanem a magyarság egészét jellemezte. Valamennyien azok közé tartoztak, akik az új helyzetben – kisebb-nagyobb csoportokba szerveződve – az elsők között járultak hozzá a kábultság oldásához, a magyarság önmagára találásához, értékeinek megőrzéséhez, képviseléséhez s mindezek mellett a magyar közöséget szervező, megerősítő vallási, kulturális, művészeti s bizonyos értelemben politikai célkitűzéseket is megvalósítani akaró csoportosulások, mozgalmak létrehozásához.

Joggal vetődhet fel a kérdés: mivel magyarítható, mi a titka annak, hogy a két világháború közötti magyarság körében, tehát nemcsak itt, a Felvidéken, hanem a többi egykori országrészekben is gomba módra szaporodtak az ifjúsági és értelmiségi mozgalmak? Ennek feltárása még várat magára. A kötet alapján azt azonban egyértelműen állíthatom, hogy az összeomlás után elsőként a fiatal értelmiségben tudatosult a megváltozott helyzet valósága, melyet abban a formában, ahogyan az például a felvidéki magyarságot is érintette, nemcsak nem tudták, hanem nem is akarták elfogadni. S arról sem feledkezhetek meg, hogy mindemellett ők voltak azok, akik a hasonló indíttatású erdélyi, a délvidéki ifjúsá-

gi, vallási, kulturális szerveződésekkel együtt a megmaradt Magyarország benuit kábultságát is oldották.

A fentiekhez kiegészítésként talán még hozzá kell tennem annyit, hogy a sors az interjút adókkal éppen úgy, mint kortársaikkal, valamint a felvidéki magyarsággal szemben mostoha volt. Ennek részletezésébe nem mennék bele, csupán megemlítem, hogy a kötetben szereplő kilenc személy közül csupán egynek, Schleicher Lászlónak adatott meg az, hogy ne „idegenben”, még ha az Magyarország volt is, temessék el.

Mit mondhatnék még? Vannak könyvek, amelyek vonzzák az embert, amelyeket kézbe kell venni, meg kell tapogatni. A „*Gyűlölködés helyett összefogás*” című könyvről, miként a Fórum Intézet által hasonló témakörben megjelentett „*társairól*” is csak azt mondhatom, hogy azt „akarják”, arra ösztönöznek, hogy kézbe vegyék őket, hogy belelapozva magunkénak tudjuk azok tartalmi gazdagságát. Ezért persze a szerző mellett elsősorban a „*Gyűlölködés helyett összefogás*” című kötet és a hozzá hasonló könyvek kiadását vállaló Fórum Intézetnek jár a köszönet. S, mivel a bemutatott könyvet immár másodjában „*társival*” együtt említettem, akkor még arról is érdemes szólni, hogy Molnár Imre könyve nem csupán önmagában képez jelentős történelmi értéket, hanem szervesen illeszkedik, a Fórum Kisebbségkutató Intézet gondozásában a „*Magyarok Szlovákiában*”, illetve az „*Elbeszélte történelem*” című könyvsorozat keretében eddig megjelentetett művek sorába is, jól kiegészítve az azokban foglalt ismereteinket. Ezért is elismerés illeti a „*Gyűlölködés helyett összefogás*” című könyv szerzőjét és mindazokat, akik részesei voltak ezen értékes kötet megszületésének.

Toth Pál Péter

Zsolt Horbulák: Finančné dejiny Európy (história peňažníctva, bankovníctva a zdanenia). Bratislava, Wolters Kluwer, 2015, 276 p.

A Wolters Kluwer Kft. gondozásában látott napvilágot 2015-ben Horbulák Zsolt Európa pénzügyi története (pénztörténet, banktörté-

net és adózástörténet) című munkája, melynek jelentősége abban rejlik, hogy alapos szakmai felkészültséggel igyekszik eltüntetni a téma mélységeiben rejlő fehér foltokat.

A szerzőről annyit kell tudni, hogy Pozsonyban született, általános- és középiskolai tanulmányait lakhelyén, Párkányban végezte. Első egyetemi diplomáját, történelem–magyar szakos tanári oklevelét, a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsész tudományi Karán vette át. A következőt közgazdász marketing szakirányból a Pozsonyi Közgazdaságtudományi Egyetem Kereskedelmi Karán szerezte. Doktori disszertációját a Comenius Egyetem Bölcsész tudományi Karának Világtörténeti Tanszékén védte meg.

Horbulák Zsolt tudományos tevékenységét még egyetemi évei alatt kezdte. Eleinte a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézetének tudományos segédmunkatársa volt, főiskolai közgazdász diplomája átvétele után a Szlovák Nemzeti Múzeum Történeti Múzeumában történészkurátorként dolgozott. Később Pozsonyban az exeDC informatikai társaságban adatbázis-kezelőként tevékenykedett, mely a Reuters hírügynökség beszállítója volt. Éveken keresztül az Új Szó napilap közölte heti rendszerességgel írásait. 2011-től a Pátria rádió élő adásában külső szakértőként folyamatosan szerepel. 2010/11-ben főiskolai oktató, majd a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet levéltárosa. 2013 februárja óta mostanáig a Trencsényi Alexander Dubček Egyetem Gazdasági és Szociális Tudományok Karán adjunktus. A győri Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájának 2012 óta levelező doktorandusza.

Horbulák Zsolt publikációs tevékenysége korábban a történelemtudomány kérdéseire irányult, majd a közgazdaságtudomány került a középpontba. Győri tanulmányainak megkezdése óta disszertációja kidolgozása mellett, más témákban több tucat tanulmány szerzője, ill. társszerzője. Emellett három további kiadvány társszerzője, és két monográfia szerzője. A nevéhez fűződik még egy szlovákiai általános iskolai tankönyv magyar fordítása, további kettőnek pedig a nyelvi korrekciója.

Első benyomásra azt gondolhatná a tisztelt olvasó, hogy pénzügytörténetet tanulmányozni rendkívül unalmas dolog lehet. A tárgyalt

könyv felütése azonban rögtön magában rejti ennek a feltételezésnek az ellenkezőjét. Ha szemügyre vesszük a könyv szerkezeti felépítését, az egyes fejezetek formai és lényegi megközelítését, máris közelebbinek érezzük ezt az első ránézésre száraznak tűnő financiai eszmefuttatást.

A szerző három témakörbe csoportosítja mondanivalóját. Egymáshoz szervesen kapcsolódva a pénztörténet, a banktörténet és az adózástörténet részterületeire kalauzolja el az olvasót. Még azt a fogódzót is felkínálja, hogy tematikailag, kronológiailag és földrajzilag is rendszerezi a közlésre szánt anyagot. Teszi ezt olyan könnyedséggel és szakmai alázattal, hogy az is élvezettel olvassa, aki egyáltalán nem jártas a pénzügyi világ szövevényes rendszerében.

„Egyszerűbb a pénzről írni, mint megszerzeni azt; és azok, akik megszerzték, kinevetik azokat, akik a pénzről csak írni tudnak”
Voltaire

Ahhoz, hogy magát a pénzügyi rendszert megértsük, meg kell ismernünk a pénz létrejöttének körülményeit. Arra irányítja figyelmünket a szerző, hogy a pénz nemcsak az üzlettel függ össze, hanem az adományokkal, az isteneknek bemutatott áldozatokkal és a büntetésekkel is. „A pénzügyi rendszer kialakításánál fontos szerepet játszottak olyan jelenségek is, mint pl. az állam általi adókövetés, vagy a katonáknak történő zsold fizetése.” Hozzáteszi, hogy a pénz feltalálásánál nagyobb szerepet játszott a külkereskedelem, mint a lokális cserebere.

Figyelemfelkeltő a szerző azon nézete, miszerint a pénz története egyenlő az infláció történetével. Mindig létezett ugyanis különbség az érme névértéke és áruértéke között. Horbulák szerint épp az infláció volt a gazdagság elosztásának az eszköze. A nagyobb érmék értéke ugyanis – mellyel a gazdagabb réteg rendelkezett – kisebb mértékben csökkent, mint a szegényebb réteg által használt kisebb érmék értéke.

„A pénznek nincs halála, a pénz örökkévaló, és az iránta érezhető imádat határtalan.”

Edgar Lawrence Doctorow

Kevés dolog van a világon, amely jobban tudná érdekelni az embereket, mint a pénz. Olyan tulajdonról van ugyanis szó, amely sosem képes az embereknél kiváltani az elégedettség érzését. Bármennyi van is belőle, az ember mindig többet szeretne.

„A pénz jön és megy, a különbség csak annyi, hogy könnyebben megy, mint ahogyan jön.”

Comenius

Horbulák könyvének legnagyobb részét a pénz- és éremtörténet foglalja el. A szerző érzékletesen világít rá arra a tényre, hogy a gazdasági gondolkodás tárgya valójában a pénz. De még mielőtt elérkezne a pénz részletes bemutatásához, egy izgalmas időutazáson vezeti át az olvasót. Mezopotámiából és az ókori Egyiptomból indul ki, mikor a pénzügyeket, pontosabban gazdasági ügyeket még valóságos pénzeszközök hiányában intézték az emberek. A görög világ volt az, amelyik életre keltette a pénzt, hogy aztán hihetetlen karriert fusson be az évezredek alatt. „Vitán felüli, hogy a pénzrendszer fejlődése az i. e. 7. évszázadban felgyorsult. A pénzérme – görögül nomisma – Kis-Ázsiában született. Felfedezése azonban nem lett volna lehetséges a mezopotámiai fém fizetőeszközök hiányában, melyek az élénk gazdasági és kulturális kapcsolatok révén jutottak a térségbe. Kis-Ázsia lakosságának elsősége azonban egyértelmű, ráadásul nekik köszönhetően ismerkedett meg a pénzérmékkel az egész akkori civilizált társadalom.”

Idő-pénz barangolásunk következő megállója már Európában van. A Római Birodalom volt az, amelyik meghatározó szerepet játszott a pénzügyi rendszer elterjedését illetően. Konstantin császár pénzreformja az erős aranyfedezetű pénz megalapozását jelentette. Majd a bizánci fizetőeszközöktől eljutunk a középkori dénárók és garasok világába, míg a tallér típusú újkori fizetőeszközök tárgyalásánál a tőzsdék világába is betekintést nyerünk. Horbulák ezt André Kostolany, „minden idők legnagyobb tőzsdemágusa” példáján keresztül mutatja be nekünk. Ez a rendkívül tehetséges tőzsdeguru és spekuláns Kosztolányi

Endre néven született Budapesten, és mellesleg Teller Edével járt gimnáziumba. Életének legnagyobb részét Franciaországban és Németországban töltötte, de élt az USA-ban is. A magyar származású pénzügyi zseni nagy népszerűségnek örvendett világszerte. A pénztörténetről szóló fejezetet a mai Szlovákia területén használt pénzeszközök kialakulása és fejlődése zárja, természetesen rámutatva az Árpád-kori dénár-, valamint a korabeli magyar pénzverés kezdeteinek „arany” korszakára is. Így jutunk el Károly Róberttől a Habsburg bankcédulákra át egészen a csehszlovák koronáig.

„Ginesthe trapezitai dókimo!” – vagyis: „Bankárok, tisztességesnek kell lennetek.”

Názáreti Jézus Krisztus

A második fejezetet a pénzkölcsönzésnek és a bankrendszernek szenteli a szerző. Rávilágít a bankrendszer lényegére, bemutatja a bankintézetek fajtáit, és megismertet minket a banki tevékenység kezdeteivel. Európai körutazásunkat a görög világgal kezdjük, majd bebarangolva a kontinens legjelentősebb intézményi állomásait, eljutunk a közép-európai bankrendszer részletes tárgyalásához. Itt a legjelentősebb részt a magyar intézményesített bankrendszer teszi ki, de göröcső alá veszi a cseh és az osztrák, valamint a csehszlovák bankrendszert is.

„Az adózás csupán lopás”

Robert Nozick

Az utolsó fejezet az adózástörténet rejtelseibe kalauzolja az olvasót. Mindjárt az elején kapunk egy történelmi áttekintést az elméleti gondolkodásról. Megtudhatjuk belőle, hogy az ilyen-olyan adó fizetése már az ókorban is abszolút természetes dolognak számított, és kivétését egyáltalán nem kellett megmagyarázni. Erről tanúskodik a Jézustól származó idézet is, miszerint: „adjátok meg a császárnak, ami a császáré, és Istennek, ami Istené.” Az adózásról szóló első elmélgedések még a klasszikus filozófia időszakából származnak. Már Arisztotelész is az igazságosság természetes rendjéről beszél, „melyet az illetékek

beszedésénél úgy kell alkalmazni, hogy senki se essen nyomorúságba”. Nem véletlen, hogy a közel-keleti és az északkelet-afrikai adózás ismertetése után megint csak az antik görögök adózási szokásaival kezdődik az európai adórendszer történetének ismertetése. A nyugat-európai monarchiák, valamint a pápai állam adózása és államháztartásuk biztosításának tárgyalása után ismét eljutunk a magyarországi adózás történetéhez. A fejezetet a Cseh Királyság és Csehszlovákia adózás-története zárja.

A szép kiállítású, gazdagon illusztrált könyvet egy rendkívül részletes melléklet teszi teljessé, melyben név szerint, működésük idejének feltüntetésével vannak felsorolva az egyes bankárok, kormányzók, elnökök és pénzügyminiszterek. Magyarországról az első adatot 1523-ból találjuk, mikor is Thurzó Elek töltötte be II. Lajos uralkodása alatt a tárnokmester szerepét. A magyar, osztrák és osztrák-magyar pénzügyi előjárók felsorolását a csehszlovák szakemberek követik Alois Rašín 1919-es hivatalba lépésétől kezdve egészen a jelenlegi szlovák pénzügyminiszter, Peter Kažimír hivataláig. A felsorolást a Bank of England kormányzóinak teljes listája követi, de nem hiányzik a legjelentősebb európai nemzeti bankok első embereinek névjegyzéke sem.

Horbulák Zsolt szándéka ezzel a monográfiával teljes mértékben sikerült: három alapvető szegmens kiemelésével feltérképezni Európa pénztörténeti fejlődését, egy időben elhelyezni abba a földrajzilag jól behatárolható térbe, mely a legnagyobb hatást gyakorolta rá. Sajnálatos tény, hogy Horbulák monográfiája egyelőre csak szlovák nyelven jelent meg. Csupán remélni tudjuk, hogy – akár e figyelemfelkeltő recenzió segítségével – valamely kiadó felfigyel erre az adatokkal bőven ellátott, ritkaságszámba menő műre, és magyarul is olvashatóvá teszi. Magyar szövegkörnyezetbe való áthelyezése már csak azért sem lenne problematikus, mert a szerző anyanyelve is magyar.

Juhász Gyula

Horváth Kornélia: Fejezetek a kortárs magyar líráról. Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kar, 2016, 128 p.

Horváth Kornélia legújabb kötete, a *Fejezetek a kortárs magyar líráról* című monográfia öt meghatározó, még nyitott magyar költői életmű kapcsán értekezik, kitérve Géczy János, Kányádi Sándor, Kovács András Ferenc, Tóth Krisztina és Turczy István munkásságának lényegi kérdéseire. Az egyes fejezetek nyitányában rendre egy nagytotált kapunk az alkotók teljesítményéről, majd a szerző egy választott verseskötet poétikai és retorikai vizsgálatát végzi el, vissza-visszaautalva a korábbi teljesítményekre, s rendkívüli érzékenységet mutatva az intertextuális kapcsolások iránt, melyek révén nem csak az egyes életművek, s nem is csak a magyar lírai hagyomány, hanem a teljes világgöltészet dinamizálódik. A munka nyelvét a verstani terminológia szervezi, így a költészet mestersége iránt elméleti szinten érdeklődők, a verselemzés fogásait tanulmányozók számára is hasznos segédkönyv lehet. Horváth Kornélia kötete azonban nem elég-szik meg az egyes esettanulmányokkal, hiszen amint azt az *Előszó*ban meg is fogalmazza, a „monográfia némileg túl is mutat a címben rögzített tematikán, amennyiben értelmezői közelítésmódjának elméleti alapjait is viszonylagos részletességgel fejti ki. Emé teoretikus megalapozást az első, *Költészet és retorika* című, valamint a versciklus és a verskötet poétikai és kompozicionális szerepét elemző utolsó fejezet hivatott bemutatni.” (7. p.) Az alább következő bekezdések sorra veszik a monográfia egyes fejezeteit, igaz, azok zavarba ejtő sűrítettsége, be nem vallott teljességre törekvése és a líra- s irodalomelmélet szövevényére való folyamatos reflexiói – melyek, tesszük hozzá, az abban való eligazodást is megkönnyítik, az egyes iskolák és irányzatok kardinális gondolatainak pontos kiemelése révén – csak azt tesszik lehetővé, hogy felvezessük, egy-egy mondattal érzékeltessük és igazoljuk a monográfia jelentőségét.

A kötet első, *Költészet és retorika* című fejezetében a szerző a két jelzett területnek, azok hol közeledő, hol pedig távolodó viszonyának ered a nyomába. A munka az alapoktól

kezdve járja körül tárgyát, Arisztotelész poétikát és retorikát elvlasztó vélekedésétől kezdve, Platón és Georgiász egymásnak ellentmondó nézetein át a modern kor felfogásaiig jutva el. Szó esik a 20. századi retorikacentrikus műcsoportról és Paul de Manról, a művészet metaforaalkotásában újjászülető világot dicsőítő Nietzsche-ről, és a teremtő képzelőerő nagyságát hangsúlyozó Ricoure-ról is. Mint megtudhatjuk, Miller a műben egy kiegészítő metavilág, egy hiperralitás megjelenését látja – „Egy irodalmi mű nem valamely már létező valóság szavakkal történő imitációja, mint azt sok ember hiszi, hanem ellenkezőleg, egy új, kiegészítő világ, egy metavilág, egy hiperrealitás teremtése vagy felfedezése. Ez az új világ behelyettesíthetetlen hozzátételt jelent a már létező valósághoz.”¹ (23–24. p.) –, míg Gadamer szerint az irodalmi alkotás a szó önreprezentálódása, ahol a hangzás és a jelentés párbajoznak, s az előbbi győzedelmeskedik. A mélyreható elméleti áttekintés után a szerző Nagy László *Ki viszi át a szerelmet* című alkotását elemzi, kitérve annak mitikus, biblikus és folklorisztikus utalásrendszerére, és a versben kulcspozícióba jutó „ha” szintaktikai és kompozicionális értelmezhetőségére, melyek után a mű ritmikájára és hangzásszerkezetére világít rá. Az elemzés végére egyértelmű lesz: Nagy László opusa bőven nem retorikus-meggyőző költemény csupán.

A monográfia első esettanulmánya, a *Géczi János költészetéről és a Jutunk, de mire, édes úr? című kötetéről* már a nyitányában jelzi azt a képzőművészet és költői aktivitás, kép- és szövegteremtés, vizualitás és irodalom adta kettősséget, amely végig meghatározója volt a vizsgált költői életműnek. Szó esik a szerző kiállításairól, avantgárd képzőművészeti albumairól, majd a képversről, mely kardinális alkotásformája a szöveg- és képfragmentumok áramlása által szervezet, főként korai Géczi-lírának/művészetnek: „Géczinél a szó sokkal inkább tekintet, mint hang, inkább lát-

vány, vizualitás, »betűjáték« vagy képvers mint vers.” (36. p.) Horváth Kornélia kötetről kötet-re haladva szemlélteti azt a változást, amely során Géczi az avantgárd, interart megoldások felől a „klasszikusabb” verseskötetekig jut el, kiteljesítve a szabadversben rejlő lehetőségeket. A *Jutunk-e, s mire, édes úr?* című, görcső alá helyezett kötet már mint verbális-nyelvi, nyelvi-ritmikus produktum elemezhető, ciklusai nem csak a költő által olyannyira kedvelt rózsá-tematikát prezentálják, de címeik révén intertextuális kapcsolásokat is létesítenek, pl. József Attila és Radnóti felé. A kötet címadó alkotása ezen felül – a Géczi-re korábban egyáltalán nem jellemző – keretes szerkezettel a *Szózatot* és a *Himnusz*t is megidézi, a versszakonként ismételt záró sort pedig csupán egy helyütt megbontó „szín” kifejezés implikálásával maga színjátszásának lesz önreflexiója, ami főként az azonos szófajiságra és ragrím-konstrukcióra építő vers tükrében lesz érthető. A költemény ugyanis ezek révén imitálja a magyar vers archaikus, középkori megszólalásmódját, ami nem az eredetiségben, hanem a szigorú törvényszerűségekből találta meg a maga világfelfogását.

A *Turczi István költői nyelvéről* című szövegben a választott lírikus műveinek nyelvi és textuális sajátosságai kerülnek reflektorfénybe. Horváth Kornélia sorra veszi Turczi versesköteteit, azok legfőbb jellemzőit, egyszersmind a költői életmű egyes állomásai közti összefüggésekre is odafigyel, amikor e költészet folytonosságát kutatja. Turczi István lírájáról elmondható, hogy azon dimenziók felkutatására vállalkozik, amelyek az alkotó személyiségének kialakulását meghatározták, legyen szó a világnézetéről vagy épp az érzélemvilágáról. Turczi ezen dialogikus, szintetizáló versalkotás felől mégis a költészet belső összefüggéseire enged rápillantanunk. „Úgy gondolom, az életmű egyik változatlan poétikai jellemzője abban a tendenciában mutatkozik meg, amely a verset korábbi szövegek inskripciójaként, deformációjaként és transzformációjaként működteti, s amelyek a textusok eme összjátékából kíván létrehívni egy – a poligenetikus eredet okán – mindig másként szerveződő szövegvilágot.” (50–51. p.) – állapítja meg a szerző. Az első Turczi-kötet, a *Segédműzsák*

1 Miller, J. Hillis: *On Literature*. London & New York, Routledge, 2002, 18. p. Idézi és fordítja Horváth Kornélia.

fekete lakkcipőben Hajnóczy szó-motívumai, Szilágyi Domonkos textuális hálói, Pilinszky mágiikus-mitikus nyelve felé emel függőhidakat, de telített József Attilától és Szabó Lőrincztől származó intertextusokkal is. A fejezet záró szakaszában Horváth Kornélia az elemzett kötetet Weöres Sándor és Petri György ráhatása felől vizsgálja. Turczinál „a költői (azaz a versbeli, a »szövegi«) én más költők szövegeibe »hal bele«, miközben verse, amelybe a lírai beszélő nyelvileg és textuálisan beíródik, más költők szövegeiből épül fel”. (52. p.) S bár a nő-tematika meghatározó, mégis „a nők Turczi költészetében mindössze »segédei«, helyettesítők az »igazi« műsának, az ihletnek”. (54. p.)

A Kányádi Sándor munkásságára koncentrálnó fejezet már a legelején megjegyzi, egy ilyen sokarcú líra szűk megragadása igen nehéz feladat. Kányádi költészete az erdélyi magyar megmaradás és megtartás felől is termékenyen elemezhető, mégis, az esztétikai elváráshorizont számára Kányádi regionális kötődésének legfontosabb hozadéka az erdélyi nyelv művészi kiaknázása. Kányádi lírája két pólus, a külső, a szövegen kívüli körülményekre reflektáló, s a szöveg belső összefüggéseit művészi kiaknázó oldalak mentén választható ketté, melyek közt kétségkívül ott lüktet egy köztes, igen termékeny határsáv. A monográfiászerző Kappeller Rita megállapítását igenelve² két fordulatot jelöl Kányádi írásművészetében: a '60-as évekre tehető versnyelvi szemléletváltást, minek eredményeként a szerző a szabadvershez fordul, illetve a műfajpoétikai szemléletváltást a '70-es, '80-as években, ami alatt a műfaji határok rendszeres megkérdőjelezése, bizonyos tekintetben azok „paródiája” értendő, melyekkel párhuzamos a nyelv autopoeitikus működésmódjának előtérbe kerülése. „Kányádinak a műfajokhoz és a különféle műfajformákhoz mint »szabályrend-

szerekhez» való viszonya a határozott elhatárolódás viszonya, ami nyilvánvalóan bizonyos mértékig az adott történelmi-politikai és kulturális lét-kontextusra való metaforikus utalásként is értelmezhető.” (63. p.) Állítását a szerző a *Sörény és Koponya* című kötet ciklusainak és verseinek (műfajtani) elemzésével igazolja, ahogy az intertextualitás egy nem posztmodern működésére is rávilágít, mely nem a jelentés elhalasztásával, hanem annak kompozicionális integrálásával él.

A *Tóth Krisztina lírája és a Síró ponyva című kötet* igazolja a választott költői teljesítmény újszerű lírai megszólalás- és szövegszervezési módját, amelyet a befogadói horizont felé tovább erősít a pozitív értelemben vett közérthetőség is. Tóth Krisztina munkásságát jellemzi a dalformaszerűség, a keresztrimes jambusi verselés, a közvetlenséggel operáló versbeszéd, a költői formák – például a szonett variációinak – kitüntetettsége és a helyenkénti intertextualizáció. A *Síró ponyva* című kötetet elemezve a szerző nem csak az imént felsoroltakat igazolja, de azon állítását is, miszerint Tóth Krisztina lírája par excellence későmodern költészetként értékelendő. A tanulmányban Tóth-, Kosztolányi-, Weöres- és Pilinszky-idézetek integrálása mentén egy rövidke kitekintés olvasható a versírás mikéntjének folyamatáról is, a legfontosabb mégis a választott kötet ciklusainak, a *Macabre*-nak, az *Ikrek helycseréjének* és az *Őszi kéknék* az elemzése lesz, melyek dinamikáját mintha az egyre erősödő szövegek közötti utalásrendszer generálná.

A Kovács András Ferenc (KAF) lírájára koncentrálnó fejezetben egyértelművé válik, „hogyan olyan, az irodalmi formák hagyományával sajátos párbeszédet létesítő költészettel van dolgunk, melynek dialogikus orientációja hangsúlyozottan kezdeményező jellegű, nem pedig passzív befogadó pozíciót valósít meg”. (89–90. p.) KAF lírája a költészet kultúrateremtő szerepének kereséseként, egyszersmind akarásaként is prezentálható. A lírai én ezekben a szövegekben lokalizálhatatlan: hol előtérbe kerül, hol tökéletesen kivonja magát a versbeszédéből, máskor pedig egyszerűen csak meghatározhatatlan. Horváth Kornélia az *Adventi fagyban angyalok* című kötet elemzésére koncentrálna, melynek szövegjátékait egzisztenciális alapokon nyugvónak értékeli.

2 Vö. Kappeller Rita: Versszemlélet és műfajjáték Kányádi Sándor lírájában. In Boros Oszkár–Horváth Kornélia–Osztrólczyk Sarolta (szerk.): „... kettős egymást-tükröző világban”. *Poétikai formációk a késő és a posztmodern magyar lírában*. Budapest, Gondolat, 2015, 59–85. p. Különösen: 63–64. p.

Az egyes versek visszatérő „témája” a versírás maga, de találkozzunk itt olyan, a valóság által ihletett ciklussal is, amelyben a szerző kislánynak címzett (ál)gyermekversek kapnak helyet, de olyannal is, amely egy fiktív orosz költő, Alekszej Asztrov műveit gyűjti egybe; az utóbbi életrajzát közlő KAF-kommentárnak minden részletét, s az orosz kultúra szegmenseit magába implicálók verseit a keleti-szláv kultúrában ugyancsak jártas kötet szerző mélyrehatóan vizsgálja. Vitathatatlan azonban, hogy a sűrítő, mnemotechnikán alapuló, a különböző kultúrák szimbiózisát színre vivő KAF-líra kapcsán végezhető el az egyik legszerteágazóbb intertextuális kutatás is – ez sem marad el.

A monográfia záró fejezete *A versciklus és verskötet elméleti, történeti és műfajpoétikai jelentőségéről (A magyar költészet példáival)* című írás Jonathan Culler a költészet két, egymással szembenálló szövegtípus elvből, az aposztrophikus és a narratív (másként történetmondó) erőből indul ki, az előbbi mellett kötelezve el magát, mondván, a költészet számára a történetmondás inkább csak eszköz, míg az aposztrophikus elv, azaz a megszólítás, a lírai beszélő nem külső hallgatóknak szánt megszólalása evidencia. A tanulmány próza és líra eltérő működésére, a versritmus és a narratíva viszonyára, a versciklusok és verseskötetek bizonyos értelemben narratívaként való működésére is kitér, antik és napjainkbeli példákkal támogatva meg állításait – Horváth Kornélia bizonyos tekintetben a versciklus jelenségének történeti áttekintését tárja elénk. Konklúzióként pedig kijelenthető: „a nagyobb szerkezeti egységbe helyezés mindenkor biztosít a költeménynek egy tágabb, s ezért narratív jellegű értelmezői keretet, de ez a »keret« a modern, XX. és XXI. századi költészetben a legritkábban működik »valódi«, történetként érthető narratívaként, inkább csak egy potenciális történet jellemző pontjainak, főként pedig az ehhez a lírai beszélő felől kapcsolódó érzéseknek, értelmezéseknek és magyarázatoknak a soraként válik értelmezhetővé a befogadó számára.” (117. p.)

Horváth Kornélia *Fejezetek a kortárs magyar líráról* című monográfiájának poétikai és retorikai elemzései nemcsak a választott

életművek pontosabb, újszerű megértését kínálják az érdeklődő olvasónak – a rész felől az egészre engedve rálátást –, hanem az egyes esettanulmányokból levonható közös lírai jegyek felől jól kirajzolhatóvá teszik azt az irányt is, amely felé a legfrissebbnek is mondható magyar költészet tendál. A szerteágazó, egyszersmind mély értelmezési keretet igénylő tanulmányok igazolják, hazai líránk teljesítménye méltán járul hozzá a világköltészeti könyvtár gyarapodásához.

Baka L. Patrik

Keserű József: Bevezetés az irodalomtudományba. Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kar, 2016, 92 p.

„Egyre gyakrabban találkoz[unk azzal a vélekedéssel], hogy csupán az ún. kemény tudományok (vagy más néven természettudományok, mint például a fizika, a kémia, a biológia vagy a kozmológia) számítanak *igazi* tudománynak, míg az emberrel foglalkozó diszciplínák (az irodalom, a történelem, a filozófia stb.) nem.” (7. p.) – olvashatjuk Keserű József legújabb kötetének, a *Bevezetés az irodalomtudományba* című munkának rögtön az első bekezdésében. A bölcsészszemmel kissé demoralizáló ható nyitány után azonban megnyugtató folytatás következik: „Mint – remélhetőleg – látni fogják, az, amit tudományos gondolkodásnak hívunk, az irodalommal való szisztematikus foglalkozás során is kimutathatóan jelen van.” (7. p.) Ez a könyvismertető egyebek mellett azért is íródott, hogy a szerző „reményeire” reflektáljon, és felvillantson néhány meghatározó mozzanatot abból a rendkívül széleskörű információbázisból, amit a munka magába integrál. Mint az a *Bevezetésben* is olvasható, a kötet az '50-es, '60-as évekig tárgyalja az irodalomtudomány eredményeit – írja az azóta eltelt időszakkal egy külön munkában kíván majd foglalkozni –, s elsősorban irodalom szakos egyetemi hallgatóknak készült, tehát tankönyvként is hivatkozhatunk rá. De olyan tankönyvként, melynek megírása során mintha végig a neves természettudós, Richard Dawkins tanácsa lebegett volna a szerző szeme előtt: „Ne beszélj nagyké-

püen! Próbálj fellelkesíteni mindenkit a tudomány költészetével; magyarázataid legyenek olyan egyszerűek, amennyire azt a tisztesség megengedi, ugyanakkor ne kerülj el a nehéz kérdéseket! Különös figyelemmel igyekezz azoknak magyarázni, akik maguk is erőfeszítéseket tesznek a megértés érdekében!”³ A *Bevezetés az irodalomtudományba* kétségkívül ebben a szellemben íródott, hiszen rendkívül közérthetően, s ami talán még inkább hozzájárul a sikerhez, nagyon szellemes tónusban értekezik tárgyáról, de úgy, hogy közben az egyes irodalomtudományi irányzatok kulcsfogalmait kellőképp mélyrehatóan tárgyalja, az általa kínált szórakoztató példák révén pedig kétségkívül könnyen megjegyezhetővé is teszi azokat. A munka épp ezért a hallgatókon kívül bátran ajánlható mindazoknak, akik autodidakta módon érdeklődnek az irodalomtudomány iránt, hiszen a szűk száz oldal végére érve ők is úgy érezhetik majd, mintha épp abszolváltak volna egy érdekesítő előadás-sorozatot. Ha azonban e sorok olvasója irodalmat tanul, úgy fokozottan ajánljuk a munka beszerzését, hisz általa egy – olvasóbarát terjedelméből adódóan könnyen elrejtethető – szuperfegyver kerül a birtokába. S hogy miféle küldetésekben is lesz használható pontosan? Lássuk!

A *Bevezetés – Az irodalomtudomány terminológiája* című nyitányban Keserű az alapoktól indít, s az *irodalomtudomány* fogalmát járva körül voltaképpen arra a kérdésre keresi a választ, miféle tudomány is az egyáltalán. Hiszen az elsősorban a természettudományokat jellemző verifikálhatóságnak és ismételhetőségnek nem tesz eleget: Kafka Gregor Samsájának szörnyű féreggé való átváltozása kétségkívül nehezen támasztható alá – persze az esemény nem is hazugság és nem is tévedés, csupán csak fikció –, és egy regény elolvasása sem lesz kétszer ugyanolyan, mindig újabb és újabb vonatkozási pontokat és rétegeket fedezünk fel benne. „Sőt, talán az a kijelentés is megkockáztatható, hogy egy irodalmi

mű annál gazdagabb, minél több jelentésréteggel rendelkezik – miközben a szerzőnek nem kell tudnia ezek mindegyikéről.” (14. p.) Ellenben az irodalomtudomány teljesíti a tudományok tárgyra, fogalmi apparátusra és módszertanra vonatkozó kritériumait. Ezt követően a szerző magának az *irodalomnak* a mibenlétére kérdez rá, ami egy időben változó fenomén, hiszen egyes szövegek idővel irodalmivá válhatnak – például a barokk főurak levelezése –, míg mások elveszhetik irodalmi értéküket. S hogy mitől válik egy szöveg irodalmivá? Mi a gond az iskolában megtanult *előfeltevéseinkkel*, az *ábrázolás*, a *szerző* és az *élmény elvével*? Keserű mindezeket terítékre helyezi, s nem felejt el eloszlalni az ihlet misztériumát belengő ködöt sem, hisz „*A Dunánál* című ódát József Attila felkérésre írta a Szép Szó című folyóirat egyik számához. Ha a költő megvárta volna az ihlet pillanatát, lekési a lapzárta és nem készül el a vers (vagy nem ez a vers készül el). Az úgynevezett »külső« körülmények azonban jelentős mértékben beleszóltak az alkotás folyamatába, de ezt – azt hiszem – egyikünk sem bánja.” (14. p.)

Az *Alapfogalmak* című részben Keserű az irodalom működését befolyásoló intézményi dimenzióról értekezik, majd az olyan kulcsszavakkal, azok (ki)alakulástörténetével, illetve problematikájával ismerteti meg bennünket, mint amilyen a *szerző*, a *mű* és a *befogadó*, mely triumvirátus adja az irodalom kommunikációs formájának kereteit. A *receptió fázisainak*, az *olvasásnak*, a *megértésnek*, az *értelmezésnek* és az *alkalmazásnak* egymásból kibomló kvartettje adja a fejezet egyik fő szakaszát. Az irodalomnak kétféle létmódja van, ezek pedig a *világszerűsége* – amit ábrázol – és a *szövegszerűsége*, azaz nyelvi létmódja – ahogyan ábrázolja tárgyát. Az értelmezés tudománya, a *hermeneutika* az antik szövegek nehezen érthető szakaszainak – kissé sejtelmesebben fogalmazva: titkainak – felfejtését célzó műveletként jelent meg, de mára a korszerű irodalomtudomány fundamentumát értjük alatta: a voltaképpen szövegelemzést. Ez utóbbi nem az egyes művekről alkotott véleményünket foglalja magába, hanem épp ellenkezőleg, csakis olyan állításokat tűr meg, amelyek az opusok egyes szöveghegyeivel alátá-

3 Dawkins, Richard: *A Valószínűtlenség Hegyének meghódítása*. Ford. Ortmann-né Ajkai Adrienne. Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2001, 7. p.

maszthatók. Egy irodalomtudományi elemzésnek éppúgy ezen az alapon szükséges működnie, ahogy egy általános iskolai irodalomóra interpretációinak is. A fejezet zárásaként Keserű József a *mimészisz* és a *kánon* kulcsfogalmait tárgyalja, mely utóbbi azon művek összességét jelenti, amelyeket egy adott közösség fontosnak tart. Előbbit Platón és Arisztotelész alapvető művészetértelmező munkáinak fényében körvonalazza, az arisztotelészi felfogást támasztva alá, miszerint: „a történetírő arról ír, ami megtörtént, a költő viszont arról, ami megtörténhet. [...] A költő olyan dolgokról is beszél, amelyek nem láthatóak, s amelyeket éppen az irodalmi műalkotás tesz láthatóvá.” (28. p.)

A *modernitás* című fejezet a legkorábbi korok és világfelfogásuk tükrében szemléli az irodalom és irodalomtudomány alakulástörténetét. A *transzcendens* dimenzióban mozgó, *szimbolikus* gondolkodásmódú ókor és középkor még jórészt kollektív, szóbeli élményként élte meg az egyes irodalmi műveket, a reneszánsz humanista kultúra, a világ felfedezése és a Gutenberg-féle könyvnyomtatás azonban egy újszerű univerzumot nyitott meg az ember előtt. A modernitás, a racionalizmus kora ez, melyhez az embernek át kellett esnie néhány traumán: elfogadni, hogy nem a Föld a világ közepe (Kopernikusz), hogy az ember nem a teremtés koronája (Darwin), és hogy még önmagát sem uralja teljes mértékben (Freud). Az irodalomtudomány is ebben a korban nyert teret, talán épp Hegel provokatív kijelentésével: a művészet mára végérvényesen halott. „Hegel figyelte arra, hogy a műalkotások egyre inkább rászorulnak arra, hogy beszéljenek róluk és értelmezzék őket. Ez segít ugyanis abban, hogy felismerjük lényegüket.” (36. p.) Ebben van kulcsszerepe a művészetfilozófiának, az irodalomtudománynak. A modernitás berkein belül alakul ki a történeti gondolkodás, a *nemzeti kánon*, s az irodalom mint *önkifejező* és *önreflexív* eszköz elve.

A *premodern irodalomtudomány* című rész a korabeli *hermeneutikát*, a *pozitivizmust* és a *szellemtörténetet* taglalja. Az ókori alapokon álló premodern hermeneutika a szöveget *grammatikai* és *allegorikus interpretáció* alá veti, azaz éppúgy felfejti az idő homályába vesztett

kifejezéseket, ahogy a szövegek mögöttes jelentéstartalmaira is kitér. A hermeneutikát Schleiermacher tette univerzálissá, a mindennapi beszélgetésekre is kiterjesztve a vizsgálat lehetőségét. Nála nyelv és gondolkodás elválaszthatatlanul fonódik össze, s már nem az egyes szöveghelyek magyarázatáról, hanem a megértés általános elméletéről van szó. A részekből megérthető egész, s az egészből levezethető részek ún. *hermeneutikai köre* a megértést mint lezárhatatlan folyamatot jelöli. A 19. században létrejövő irodalomtudományi pozitivizmus a korban megizmosodó természettudományok (ráhatása) okán a mérhetőnek vett vonatkozási pontokra helyezte a hangsúlyt, a mű helyett a szerzőre, s a mű keletkezésének kontextusára koncentrált, mely szemlélet még ma is jellemzi irodalomtatásunkat. Történelmi-társadalmi háttérrel, szerzői szándékot, műszerkezetet és költői eszközöket, illetve eszmei mondanivalót vizsgáltak. A szellemtörténet elsőrendűen a pozitivizmus adathalmazásával fordult szembe, s a szintetizálásra és integrálásra helyezte a hangsúlyt, azaz hogy minden vonatkozásnak egy nagy, személyfölötti rendszerben kell kijelölni a helyét. Mint megfogalmazták, amíg a természettudományoknak a magyarázatra, addig a szellemtudományoknak (bölcsest tudományok) az értelmezésre kell koncentrálniuk. Szerintük a műalkotások akkor válnak naggyá ha „olyan emlékezetes jellemeket és helyzeteket teremtenek, akikben és amelyekben önmagunkra ismerhetünk”. (47. p.) A szöveg nem csak *Én*-ből (szerző), hanem *Nem-én*-ből is áll, személyfölöttiből, hisz az egyes alkotók a formákat éppúgy öröklik, ahogy gondolataik is mások előzménygondolataira íródnak rá, menthetetlenül.

A *modern irodalomtudomány* egyre inkább a művet állította fókuszba a kontextus helyett, és az irodalmat nem a történelmi változások követőjeként prezentálta, hanem mint ami saját törvényszerűségeik mentén szerveződik. Ezen felül „egyre inkább nyilvánvalóbbá válik, hogy a nyelv nem egyszerűen eszköz, amelyet tetszés szerint alakíthatunk, illetve kényünk kedvünkre használhatunk, hanem önálló léttel bír”. (49.) Keserű a fejezeten belül értekezik az orosz *formalizmus* jellegzetességeiről, mely nem csak a radikális *dekontextualizálást* vitte

véghez – az értelmezésfolyamatról leválasztotta a szerzőt –, hanem a *formát* helyezte a műértelmezés centrumába. A tinyanovi *konstrukciós elv* értelmezésével az irodalom megújuló jellegére világít rá, a folyamatos változásra, arra, hogy az egyes korok elvárásainak megfelelő irodalmat mindig megbolygatja valami – sok esetben a perifériáról érkező – *nóvum*, ami bár először érthetetlenként, idegenként vagy akár alantasként hathat, idővel mégis az új irodalmi alfa fundamentuma lehet. Az interdiszciplináris közegbe íródó alternatív vagy zsánერიrodalom izmosodása innen nézve többletértelmet sejtet. A formalizmushoz hasonlóan az *angolszász Új Kritika* az irodalom autonóm tanulmányozására szólít fel, elhagyva a történeti hátteret, a keletkezési körülményeket, a morális üzenetet, a szerző és a befogadó szándékát s érzéseit, illetve kerülve a parafrázist. A nyelvészetalapú *strukturáliszmus* már az irodalmi határokon is túl hat. Saussure mutatott rá a nyelv kettős természetére, elválasztva az általánosnak is mondható *langue*-ot, a nyelvet az individuális *parole*-tól, a beszéd-től. A *parole* voltaképpen a gyakorlatban működő *langue*, a strukturalisták pedig ez utóbbira koncentrálnak. Őket elsősorban nem az érdekli, hogy mit mond, hanem hogy hogyan mondja azt a mű. A fejezet Jacobson kommunikációelméletének taglalásával zárul, mely éppúgy a strukturalizmus terméke.

A kötetet záró, *A posztmodern irodalomtudomány* című fejezet kiindulási pontja a következő: „A posztmodern egy mindent átfogó világmagyarázat helyett az egymással rivalizáló kis elbeszéléseket, [...] az egymásra lefordíthatatlan nyelvjátékokat helyezi előtérbe. Hangsúlyozza a jelentés pluralizmusát és a diskurzusok heterogenitását. [...] [A] jelentés totalizálhatatlansága ahhoz járulhat hozzá, hogy érzékenyebbé válunk a különbségekre. A posztmodernben fontos szerepet játszik a korábban elnyomott társadalmi rétegek (a nők, a homoszexuálisok, a gyarmatosítottak stb.) nézőpontjának figyelembe vétele.” (63. p.) A szövegszakasz ebből az általános alapvetésből kiindulva járja körül a *posztstrukturáliszmus*, a *posztmodern hermeneutika*, a *receptioesztétika* és a *dekonstrukció* irodalomtudományi irányzatait.

Keserű József *Bevezetés az irodalomtudományba* című munkája maradéktalanul teljesíti a szerző és a mi reményeinket is: sikeresen igazolja az irodalom tudományosságát, mely fogalom ha kétpólusúként értelmeződik is – kemény és lágy –, ezek – a homo sapiens sapiens szempontjából legalábbis – éppen annyira elválaszthatatlanok egymástól, mint az irodalom két létmódja, a világ- és a szöveg-szerűség, a „mi” és a „miként”.

Baka L. Patrik

Csehy Zoltán–Polgár Anikó (szerk.): A mittelszolipszizmus terei. Tózsér Árpád életműve (poszt)modern kontextusban. Media Nova M, Dunaszerdahely, 2017, 192 p.

Az ezredforduló tájékán jelentősen felgyorsult Tózsér Árpád műveinek recepciója, s a legújabb időkben ennél is jobban szaporodnak a költői, napló- és esszéírói, drámaírói véna pulzusszámolói, vizsgálói. Kétségtelen, nagy formátumú, saját hangját, hangjait erősen hallató szerzőről van szó. Ha – eltekintve a legkülönbözőbb folyóiratokban megjelent, Tózsérről szóló tanulmányoktól – csak a konkrét köteteket nézzük, az első nagyobb összefoglalót Pécsi Györgyi monográfiája jelenti (*Tózsér Árpád*, 1995), s ugyanebből az évből származik Alabán Ferenc munkája is (*Két költő nyomában. Az élményekben születő költői valóság*) Tózsérről és Cselényi Lászlóról. Pécsi Györgyi jobbára leíró jellegű monográfiája fölött eljárt az idő, bár aki a Tózsérről szóló irodalmat ezzel kezdi, nem bánja meg. A nagy fordulatot Németh Zoltán tanulmánykötet jellegű monográfiája jelenti (*Az életmű mint irodalomtörténet. Tózsér Árpád*, 2011), ezt jól kiegészíti a maga szerény, de fontos dolgozataival az Opus Könyvek sorozat ötödik darabja (H. Nagy Péter összeállítása: *A kontextus végtelensége. Tanulmánykötet Tózsér Árpád 80. születésnapjára*, 2015).

Ez a mostani, teljesen friss tanulmánykötet is Tózsér 80-asának apropóján született, amint erről az előszóban a szerkesztők tájékoztatnak: egy konferencia előadásainak szerkesztett változatával van dolgunk. (A két kötet-

ben négy tanulmány fedi egymást, a 2015-ösben és ebben a mostaniban is megjelen-tek.) Van azonban a mostaninak két színesítő blokkja: az egyik egyetemisták dolgozataiból merít („a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén tanuló, tehetséges egyetemi hallgatók legjobb irodalmi tárgyú dolgozataiból nyújt át egy csokrot: a mai egyetemi diákközeg így jelzi, hogy Tözsér Árpád egykori munkahelyén továbbra is színvonalas, irodalomra érzékeny munka folyik.” – 5. p.), a másik *Mozaikok a Tözsér-recepcióból* címmel kínál négy oldalon színes idézeteket Tözsérről.

A Tözsér-tanulmányok sorát Reményi József Tamásé kezdi (*Tözsér Árpád exterritória*) a költő beskatulyázhatatlanságát tartja fontos szempontnak, miközben „ösztoneiben is hagyja működtetni (...) korábbi énjeinek kitéphetetlen darabjait”. (10. p.) Egyik legkedvesebb Tözsér-verse a kitüntetett pozíciójú *Sebastianus mondja* című, mely szerinte nem is „válasz” (H. Nagy Péter megállapítása), hanem egyenest felelés, vita.

Bedecs László tanulmánya („*Mindenütt a kudarc a végső...*”) szintén időrendi sorrendben közelíti a Tözsér-versekhez, s kiemeli, hogy a szerző „képes volt saját életművén belül összebékíteni egymással vitázó poétikákat”. (19. p.) Szintén idézi az emblematikus *Sebastianus mondja* c. verset. Az *Adalékok a nyolcadik színhez* címűt az életmű másik kulcsversének tartja. Természetesen ennek kapcsán szól a *Faustus Prágában* című Tözsér-drámáról is. „Tözsér nagyon sokat, régóta és filozofikus érdeklődéssel foglalkozik a halállal” – állapítja meg (23. p.)

„*A papír partján*” – ez már L. Varga Péter tanulmánya, mely három alfejezetben taglalja a genezisek, az archívum és a „köztesség” materializálódásának tárgyát; az alfejezetek beszédes címei: Költői filozófia és (poétikai) határhelyzetek: közelítések a Tözsér-lírához; Filológia és archívum – az önmagát alkotó múlt hangjai; „*A papír partján*” – a materializálódó köztes poétikái. *A Sebastianus mondja* c. vers számára is megkerülhetetlen. Ő is H. Nagy Péter híres (és paradigmaváltó) elemzésére támaszkodik, majd az alábbi következtésekre jut: „A gyűjteménybe emelt költemény címének módosulása tehát egy sajátos pozíci-

ójú interpretáció fényében is olvasható, a hermeneutikai kommentár a vers szuverén világától nem választható el. A korábbi, archivológiai szóhasználattal élve, az archívum az anyag-szerű közlések közti átjárhatóságot affirmálja, s ebből a párbeszédből táplálkozva módosítja határait is. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy a köztes állapotok ennek az elmozdulásnak is köszönhető, és a vers tropológiája és anyag-szerű megjelenései egymást kölcsönösen tartalmazták/tükrözik.” (37. p.)

H. Nagy Péter tanulmánya (*Materiális törések és/vagy architextusok. Két Tözsér-vers a katalógusversek kontextusában*) a modern és mai katalógusversek hatástörténetét vizsgálva két Tözsér-verset helyez el a vázolt kontextusban: a *Sebastianus (miután az agyonnyilasztását túlélte, és börtönbe zárták)*, valamint az *Utómodern fanyalgás a szlovákiai magyar irodalom tárgyában* címűt. Az elsőt Vida Gergely *Egy Sebastianus-flashforward* c. versével veti egybe: „Vida Gergely verse úgy zavarja össze a Tözsér-vers nyelvtanát és szabályos szerkezetét, hogy a felvillantott előrefutás (flashforward) az aposztrophában előidézett materiális töréssel megváltoztatja a Sebastianus-mitoszhoz való hozzáférés mediális komponenseit.” (45–46. p.) A második példaversben „a »szlovákiai magyar irodalom« úgy lesz a szöveg allegóriája, hogy specifikumát és identitását megbontja a világirodalmi hálózat”. (47. p.) Végül így összegzi második példaversének elemzését: „Tözsér ehhez hasonló művei azzal érik el hatásukat, hogy amit prózaí diskurzusként tartalmaznak, azt ugyanott költői retorikával kibillentik. Ez a mediális-interdiszkurzív eljárás – szerencsére mindmáig jellemző maradt Tözsér Árpád költészetének.” (48. p.)

A szerb Tözsér címmel Orcsik Roland az alcímbe foglalt (*Az identitás karneválja Tözsér Árpád Szomak című költeményében*) tárgyban adja közre olvasatát. A dolgozat a nemzeti identitást, az „anyaországi” és a „határon túli” (kisebbségi, többségi, világirodalmi) fogalmakat járja körül, valamint Tözsér több identitású közép-európaiságát, s megállapítja: ha „Tolnai Ottó »vidéki Orfeuszként« határozza meg a verses identitását a Wilhelm alteregóján keresztül, ennek nyomán Tözsérét vidéki Euphorboszként jellemezhetjük.” (55. p.) A *Szomak*

című Tözsér-vers hátterét három életműben látja: Zrínyiében, Petriében és Tolnai Ottóéban. A szomak szóról írva azt állítja, hogy „puszta zenei formaként hat a műben”. (61. p.)

Csehly Zoltán tanulmánya (Pillanatképek a tükörteremből. Kalandtúra a *Félnóta* és az *Imágók szövegei* közt), mely konkrét verseket elemez, egyebek mellett leszögezi: „a Tözsér-életműnek vannak nagy töréspillanatai, olyan radikális helyzetei, amikor órá kell figyelni, és őt kell kommentálni.” (65. p.) A *Félnóta* fele egy Bach-kantáta mentén szerveződik, a másik fele „valóban »nótás«, azaz főként a rím, a humor, a keresetlenségnek álcázott kosztolányis artisztikum jegyében fogant”. (65. p.) Az *Imágók* egyik verse (*Penetráns ritornellek*) kapcsán megjegyzi: „A Tözsérnél megszokott nyelvben létezésre apelláló metapoétika itt testpoétikává alakul át.” (73. p.)

„Szétritkult éppen megkötött Énem” címmel Nagy Csilla nyelv és identitás kérdéseit boncolgatja a *Csatavirág* és a *Fél nóta* kötetek kapcsán. Szerinte a Tözsér-költészet „legnagyobb erénye az, hogy a versekben felhasznált szövegek és motívumok (...) mindig termékenyen mozdítják elő a jelentés szerveződését”. (76. p.) Szerinte ebben a költészetben „az összegzés újragondolást, poétikai szempontból egy részben megváltozott alapállást is jelent”. (78. p.)

Érzéki és érzékeny dimenziók Tözsér Árpád két versében címmel Korpa Tamás a *Finnegan halála* és a *Panem et circenses* című verset elemzi. Végkövetkeztetése: a *Finnegan halála* és a *Panem et circenses* „vázlatos olvasása arra hívta fel a figyelmemet, hogy ez a poétika számos esetben drámai áttrendezések és közvetítések tárolójává, tartalmazottjává és folyamatává válik. Mindez pedig nincs ellentmondásban Tözsér Árpád lírai életművének olyan sokszor hivatkozott kívánalmaival, mint a stiláris eredetiségsemény igenlése és a saját művel szemben támasztott végleges letisztultság elvárása”. (82. p.)

Mizser Attila „a fa még ott nyújtózkodott a fában” (*A Mittelszolipszizmus terei* című tanulmányának homlokerében a *Mittelszolipszizmus* c. kötet áll. „Kundera, Musil, Kafka, Hašek, Havel, Hrabal, Konrád – talán ez az a névsor, amellyel Tözsér Mittel-tematikáját leginkább összefüggésbe lehet hozni” – írja.

(84. p.) Végül erre a következtetésre jut: „a hagyomány, a tradíció sosem független attól a személytől, aki megéli, vagy adott esetben megírja azt. A saját testéből kivetkező szlovákiai magyar költő figurája egyszerre kétféle módon reflektál erre a tapasztalatra. A leírás elkerülhetetlenné teszi, hogy a korpusz és torzók mint objektumok (mint az ábrázolás tárgyai) legyenek részesei a történetnek, és ezzel együtt a költészetnek. A testéből kilépő, transzcendentálódó, elmékké váló szlovákiai magyar költő pedig már csak a tudat számára, más költők, más szlovákiai magyarok, más közép-európaiak számára hozzáférhető.” (86. p.)

Mészáros András *Filozófia és irodalom – filozofikus irodalom* címmel világirodalmi példákkel (Sade márki, Kundera, Sterne, Diderot, Musil) indítja tanulmányát, melyben két kötetre fókuszál (*Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról*, valamint a *Leviticus*); az elsőről megállapítja, hogy „Mittel úr a Kant előtti, klasszikus metafizikát álmodja vissza, azaz az ő szolipszizmusa nem más, mint mítoszteremtés”, a másodikról pedig, hogy „a filozófia nem úgy jelenik meg [benne és a Tözsér-oeuvre-ben], ahogy azt maga Tözsér proklamálja, hogy tudniillik a filozófia tartalmai az irodalomban ne jelentésként, hanem jelként működjenek”. „Itt is igazat kell adni Németh Zoltánnak, hogy Tözsér »illusztrációként használ fel filozófiai és irodalomelméleti téziseket«” – összegzi gondolatait, ismét Németh Zoltánra hivatkozva. (92–93. p.)

Petres-Csizmadia Gabriella tanulmánya (*Én-reprezentációk Tözsér Árpád Szent Antal disznaja című naplójában*) több tételben elemzi a Tözsér-naplók címbe választott darabját – ez egyébként a naplóorozat első darabja. A dolgozat fejezetcímei: Az én mint a családi identitás hordozója; Az én mint a kollektív identitás hordozója; Az én mint a másik; Az irodalmon keresztül élni-reprezentáció; Az én mint test. Összegezve megállapítja: „a naplóíró a bejegyzések során folyamatosan problematizálja személyes identitását, az ént gyakran az ön-eltávolodás, idegenség, másság távolságából szemléli, és leginkább akkor közelít az énkohézió felé, amikor valamilyen tágabb csoporton keresztül artikulálja önmagát. Az élni-reprezentációk sokszínűsége azonban a

bemutatott identitásvállalásokkal nem merül ki: a terjedelmi korlátok miatt nem térhettem ki például az én kívüállóként való prezentálásának bemutatására vagy a naplóíró szubjektum önreflexióira sem.” (100. p.)

Szűfrazsett írók, menzesszagú irodalmi műsorok (Tózsér Árpád naplóinak nőképe) címmel Polgár Anikó a kötet talán legizgalmasabb dolgozatával szolgál: a Tózsér-naplók konzervatívizmusára, művészi stilizációjára, patriarchális jellegére világít rá: „érdemes megvizsgálni a férfi narrátor sarkító, kirekesztő, a nőket a férfitekintet tárgyaként megjelenítő kijelentéseit.” (103. p.) Idézett példái a beszűkült gondolkodás, konzervatív megjegyzések, sommás kijelentések szemléletes tárházai: „A naplók nőportréi szerintem inkább szúrósak és bántóak, s többnyire a megértés igénye nélkül készültek” (106. p.), de idézi a voyeurizmus, a nyelvi vaskosság, a kifejezés durvasága stb. példáit is. Megjegyi: „a naplóírás, de különösen a naplóolvasás örök dilemmája marad: hol a határ az izléstelen turkálás és a mások tükrebe nézés döbbenete között.” (108. p.) Tózsér, állapítja meg az elemzés, a nőben nem szellemi, csupán testi potenciált lát.

N. Tóth Anikó tanulmánya (*Az olvasó Tózsér*) folytatja a sort; sorra idézi és észrevételezi „az irodalommal való foglalatalkodás (s benne természetesen az olvasás) szinte minden tevékenységformáját (...): a költő, a szerkesztő, a műfordító, a kritikus, az esszéíró című szakaszok azonban nem egymást követve kínálkoznak vagy tárulnak fel, hanem ravaszul egymásba nyílnak”. (111. p.) Legnagyobb teret az „értelmező” Tózsérnek biztosít, majd leszögezi: „Tózsérnek a tudományos regisztert poétikus elemekkel vegyítő esszéi, kritikái, tanulmányai azon túl, hogy a kortárs magyar és a közép-európai irodalmak számos életművét, szövegét hozzák dialógushelyzetbe, felfedik a tózséri alkotóműhely folyamatait, vívódásait is. A szenvedélyesen olvasó Tózsér a folyvást megújuló költő Tózsérhez kíséri el a befogadót.” (115. p.)

Műltfeldolgozás a kortárs magyar irodalomban címmel Németh Zoltán az 1945 utáni magyar irodalom műltről való beszédének jellegzetességeit, emblematisz mőveit veszi

sorra, szemléletes és hosszan kígyózó sorban. „Mint látható, a kortárs magyar irodalom múlt-szemléletében sajátos szint jelentenek azok a művek, amelyek nem a magyarországi történelmi tapasztalatokra reflektálnak, hanem a szomszédos államok helyzetére, illetve az itt élő magyar kisebbségek emlékezetére” – írja. (120. p.) Németh Zoltán szerint „a kortárs magyar irodalom a múlt értelmezését leginkább a nemzeti sors traumái felől építi fel és innét intéz provokatív kérdéseket az olvasónak”. (121. p.)

Dusík Anikó tanulmányának címe: *Műfajok határán: Faustus Prágában (A Faust-téma megjelenése és néhány variációja Tózsér Árpád szövegeiben)*, tárgya pedig a Tózsér-dráma (*Faustus Prágában*) az előzményeivel (*Adalék a nyolcadik színhez*) és „a végjátéknak tekinthető” *Keresztút* c. Tózsér-verssel együtt, figyelembe véve magyar és világirodalmi beágyazottságát.

Szabó Klaudia *Tózsér Árpád szlovák fordításai* címmel a műfordító Tózsért vizsgálja, különös tekintettel fordításgyűjteményére (*Mintha erdei állat volna és angyal*) és a Holan-fordításaira, kiegészítve a vele készült interjúkban és a naplóiban a fordításról vallott nézeteivel. A *Vélekedések a „szlovák” Tózsér Árpádról* fejezet a szlovák szerzők (konkrétan irodalomtörténészek és -kritikusok) Tózsér-olvasatát tekinti át. A *Tózsér Árpád fordításszemlélete és a Tózsér Árpád viszonya a szlovák nyelvhez a naplók tükrében* fejezetek tovább árnyalják a képet.

Rövid summázat: terjedelmi okokból csak ennyire futotta. A kontextus azonban nagyon fontos, tehát e könyv írásairól csak akkor kapunk plasztikus képet, ha teljességükben olvassuk őket. Fontos viszont a kötetegész kontextuális tere is: tehát mindenkinek olvasásra ajánlom a könyvet. A Tózsér-híveknek azért, mert újabbnál újabb szempontokkal egészítheti ki a szerző műveiről való ismereteinket, a költészetével (naplóival, más könyveivel) csak most ismerkedőknek pedig ennél jobb (velős és szakszerű) bedekkert nem is ajánlhatnánk.

Csanda Gábor